

## RACÓ DE LA MEMÒRIA

## UN LITIGI PER L'APROFITAMENT DE L'AIGUA DEL RIU DE LA SÉNIA: LA SENTÈNCIA DE 1786

Ma. Ivon Michavila Sanz

---

*“Els documents estudiats daten fonamentalment de la segona meitat i de l’últim terç del s. XVIII. Es conserven a l’Arxiu de l’Ajuntament de la Sénia.”*

---

Aquest article s’ha de situar dins del context de l’aprofitament dels recursos hídrics del riu de la Sénia en època moderna i dels litigis que es van donar entre la població de la Sénia i d’altres poblacions riberenques i particulars. Aquests conflictes comencen a partir del s. XVII i es generalitzen durant el s. XVIII.

Els documents estudiats daten fonamentalment de la segona meitat i de l’últim terç del s. XVIII. Es conserven a l’Arxiu de l’Ajuntament de la Sénia. En primer lloc, faré referència a la Sentència de 1786 atorgada pel Consell de Castella. Aquest document, de menys de 300 fulls, està escrit en castellà amb una lletra força entenedora i fa referència a diversos mapes que es devien adjuntar a la documentació presentada i que serien molt interessants de trobar. Cal esmentar que aquest manuscrit presenta una certa complexitat d’interpretació ja que la Sénia, a causa de l’aprofitament de l’aigua del seu riu, va estar immersa en un plet en diferents instàncies judicials a partir de la segona meitat del segle XVIII. Els litigis es van portar al Consell d’Hisenda<sup>1</sup> i al Consell de Castella<sup>2</sup>. La Reial Junta de Comerç i la Reial Audiència de Catalunya també es veuen implicades. Per tant, a la documentació estudiada apareixen moltes dades i dates que són difícils de confrontar.

Els litigants enfrontats en les citades institucions seran la població de la Sénia i un particular: Juan Bautista Lostau, propietari del molí Hospital, un important complex industrial i agrícola situat al terme municipal de Rossell. En certs moments també hi intervindran poblacions riberenques, com Ulldecona, que se sentiran perjudicades davant de l’augment de regadiu per part de la Sénia, que és una de les poblacions situades a la capçalera del curs fluvial.

La informació d’aquest manuscrit és complementada amb d’altres documents coetanis a l’esmentada Sentència. Cal destacar el de 1751

---

*“[...] la Sénia, a causa de l’aprofitament de l’aigua del seu riu, va estar immersa en un plet en diferents instàncies judicials a partir de la segona meitat del segle XVIII. Els litigis es van portar al Consell d’Hisenda i al Consell de Castella. La Reial Junta de Comerç i la Reial Audiència de Catalunya també es veuen implicades.”*

---

<sup>1</sup> Aquí es discuteix un establiment concedit a la Sénia el 1752 per a regar 100 nous jornals de terra. En aquest cas hi estaran implicades poblacions riberenques del riu com Ulldecona i Alcanar. Durant el 1775 i el 1785, el Consell d’Hisenda es pronuncia sobre aquesta concessió.

<sup>2</sup> En aquest tribunal, el plet entre la Sénia i Lostau s’inicia l’1769 i es resol el març de 1786: el motiu són les séquies obertes per la Sénia el 1748.

on la Sénia demana a la Reial Audiència de València<sup>3</sup> que es denegui a Rossell i al convent de Benifassà la construcció d'una nova peixera. El de 1752 és un establiment atorgat per l'Intendent General de Catalunya a la Sénia per ampliar el seu regadiu en 100 jornals de terra. En el de 1793 consten les despeses efectuades per la Sénia amb motiu del plet de l'aigua i de la construcció de diverses infraestructures hidràuliques. I el de 1794 és una resolució del Consell de Castella sobre les sèquies obertes el 1748 per la Sénia. La resolució del Consell de Castella del 1786 no resol les desavinences entre els diferents interessos enfrontats, i diferents conflictes perduraran fins ben entrat el segle xx.

En aquest treball em centraré en els següents temes: en l'obertura de noves sèquies per part dels veïns de la Sénia a partir de la segona meitat del segle XVIII, en la concessió a la Sénia l'any 1752 de 100 jornals de terra, en l'ampliació del complex industrial de Juan Bautista Lostau i els seus greuges contra la Sénia i, finalment, citaré els molins<sup>4</sup> i d'altres elements, com fonts i ponts del riu de la Sénia, esmentats en el document.

Abans de centrar-me en la citada documentació, voldria fer una breu referència a la importància que ha tingut el riu Sénia des de temps antics quant al seu aprofitament econòmic i a d'altres plets que es van donar durant època moderna.

### EL RIU DE LA SÈNIA I LA SEVA IMPORTÀNCIA

Aquest curs fluvial de 66 km que fa frontera entre el País Valencià i Catalunya és típicament mediterrani, amb importants estiatges. Malgrat el seu cabal escàs -d'1m3/s de mitjana- ha tingut



Document de la sentència de l'any 1786.

un aprofitament intens i diversificat des d'època medieval. La seva aigua fonamentalment ha servit per a usos agropecuaris i industrials. Els municipis situats a la seva riba esquerra són la Sénia, Uldecona i Alcanar, de la comarca del Montsià, i els de la riba dreta són la Pobla de Benifassà, Rossell, Canet, Sant Rafel, Traiguera, Sant Jordi i Vinaròs, de la comarca del Baix Maestrat. L'aigua ha estat des de sempre, i actualment continua sent-ho, un bé molt preuat i escàs i ha estat motiu de conflicte i disputes entre els que hi tenien accés i drets. A partir de la conquesta cristiana del territori, l'accés a l'aigua del riu de la Sénia havia de ser regulada per a consensuar els interessos entre els diferents usuaris, l'Orde de Montesa per part valenciana, i l'Orde de l'Hospital per part catalana.

<sup>3</sup> Anteriorment aquesta construcció havia estat denegada per la Reial Audiència de Catalunya.

<sup>4</sup> Esmentaré els seus noms i, en alguns casos, els seus estat de conservació i els seus usos.

El primer repartiment equitatiu conegut de l'ús de l'aigua del riu de la Sénia és la sentència arbitral de 1332 dictada pel bisbe de Tortosa, Berenguer de Prats. Durant aquest període, Enric Guinot documenta un total de 16 enginys hidràulics. Per tant, en aquest curs fluvial hi conviuen els usos agraris, ramaders i industrials. I queda establerta la xarxa hidràulica d'aquest riu, composta per una sèrie



Molí Hospital

d'elements que sortiran esmentats en el document estudiat. Es tracta dels assuts o peixeres, que tenen la funció de desviar l'aigua del curs fluvial i permetre'n la captació. Les sèquies són les conduccions que distribueixen l'aigua als molins, a les poblacions i a les hortes. Els edificis industrials (molins fariners, molins paperers, batans,...) estan compostos per ginys hidràulics, diverses estances d'ús industrial i l'habitatge del moliner.

El riu Sénia, a part d'un aprofitament econòmic, també ha tingut un aprofitament social de la gent que hi vivia prop. Per exemple, els veïns de la Sénia hi anaven a passejar, a berenar, a nadar als seus tolls, a beure a les seves fonts,...

### DIFERENTS PLETS PER L'APROFITAMENT DE L'AIGUA DURANT L'ÈPOCA MODERNA

Si durant l'època medieval hi ha una regulació de l'ús de l'aigua del riu Sénia, durant el s. XVIII hi ha documentats diversos litigis per aquesta qüestió. Aquest fet és a causa de l'augment demogràfic de les poblacions que aprofitaven l'aigua del riu Sénia i a l'augment de les seves activitats agropecuàries i industrials. Aquests conflictes s'intensificaran durant el s. XVIII. Durant la segona meitat del s. XVII, el 1660, la Sénia ja havia obert una sèquia baix de l'actual molí

l'Abella al·legant que necessitava l'aigua per al consum humà i animal. Ulldecona s'hi va oposar i es va obligar la Sénia a paralitzar les obres el 1662. A finals del s. XVII es va produir un nou conflicte a causa de l'obertura de noves sèquies; en aquest cas els litigants foren la població de Vinaròs i la d'Ulldecona. Durant la segona dècada del s. XVIII el litigi per l'obertura d'una nova sèquia es produeix entre Alcanar i Ulldecona.

### LA SENTÈNCIA DE 1786

El plet entre Juan Bautista Lostau i la població de la Sénia comença l'any 1769 al Consell de Castella<sup>5</sup>. L'origen de la disputa es remunta a l'any 1748,

---

*"Si durant l'època medieval hi ha una regulació de l'ús de l'aigua del riu Sénia, durant el s. XVIII hi ha documentats diversos litigis per aquesta qüestió. Aquest fet és a causa de l'augment demogràfic de les poblacions que aprofitaven l'aigua del riu Sénia i a l'augment de les seves activitats agropecuàries i industrials."*

---

quan la població de la Sénia amplia la seva zona de regadiu amb l'obertura de noves sèquies. Aquestes noves canalitzacions tenien el seu origen a la bassa dels molins de Malany i Malanyo, situats al terme de la Sénia: *"hasta unos 300 pasos mas arriba de la Cueva fumada, estendiendo la apertura al reguero*

<sup>5</sup> El 1773, la població d'Ulldecona s'afegeix a aquest plet del Consell de Castella.



Molí Hospital

*de la huerta de la partida llamada Escarp en aquel termino, que toma su principio en la antigua conocida con el nombre de Lessortis Beneites".* L'objectiu de la Sénia era regar les hortes de la partida dels Escarps i de les Sorbenetes, un lloc relativament proper a la població. Actualment, aquesta és una zona d'hortes força arrecerades, que estan situades de cara al sol i tenen poca pedra i molta terra, per tant són força aptes per al conreu: *"[...] que es tierra de buena calidad, y jugo que su subsistencia es de mucha utilidad al Comun de vecinos que en el tiempo que la han regado han sacado apreciable provechos, y beneficios, mayormente en la Cosecha de verano."*

Anteriorment, el 1720, els jurats de la Sénia ja van voler fer sortir un tram de sèquia de la bassa dels molins de Malany per fer-la arribar al molí de la Vila (l'actual molí del Maco) amb l'objectiu d'augmentar el regadiu del terme. L'any 1748, aquesta canalització estava construïda i passava per la partida dels Sants Metges, i l'any següent es va aconseguir autorització de la Reial Audiència. A la documentació es fa referència que aquestes conduccions foren terraplenades<sup>6</sup> i posades en funcionament repetidament. El 2 de març del 1786, el Consell

de Castella resol a favor de la Sénia i mana fer destapar i netejar la sèquia construïda el 1748, que sortia de la peixera dels molins fariners de Malany. Es fa referència que seran uns pagesos<sup>7</sup> de la Sénia els encarregats d'arreglar la sèquia i que a finals d'abril hauran de tenir aquesta conducció condicionada. Encara no ha passat un any i l'any 1787, el Consell d'Hisenda ordena el tancament de la sèquia del 1748. Deu anys després, el 1797, l'esmentada

canalització torna a estar operativa.

Al plet queda patent que els síndics de la Sénia reclamaven com a principal motivació de l'ampliació de les sèquies disposar d'aigua per al poble: *"[...] que la situación de la villa del Rio dista un quarto de legua [...]. A esta Circunstancia se añade la de no haver en aquella Villa, ni en sus inmediaciones, Pozo alguno, no otra Agua que la del Rio [...]"*. La Sénia, el 1752, rep una concessió emfitèutica<sup>8</sup> per a regar 100 jornals de terra per part de l'Intendent General de Catalunya. Aquest establiment consistia en el fet que la Sénia podria obrir noves sèquies, i es fa referència a la canalització que surt de Malany i va al molí de la Vila. Les condicions d'aquesta concessió són que la Sénia haurà de pagar un cens anual de *"140 reales de ardite i una entrada de 3.550 reales de ardite"*. Aquesta concessió no ha de perjudicar als pobles riberencs de Rossell, Ulldecona i Alcanar i al moment de

---

*"El plet entre Juan Bautista Lostau i la població de la Sénia comença l'any 1769 al Consell de Castella. L'origen de la disputa es remunta a l'any 1748, quan la població de la Sénia amplia la seva zona de regadiu amb l'obertura de noves sèquies. [...] L'objectiu de la Sénia era regar les hortes de la partida dels Escarps i de les Sorbenetes."*

---

6 Al 1749, al 1753 i al 1768.

7 Es tracta de Domingo Aliau, Pedro Martí, Josef Huguet, Joaquin Vidal i Joaquin Gañana.

8 El domini útil serà de la Sénia i el domini eminent del rei.

formalitzar l'escriptura consta que aquests no s'hi oposen. L'únic que s'oposa a aquest establiment és el "recibidor" de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem (Raymundo Zapatta Munos), que argumenta que perjudicarà els interessos dels hospitalers.

Un any després de la concessió, aquest establiment és anul·lat per l'Intendent de Catalunya, Joseph de Contamina. La població de la Sénia no hi està d'acord i la reclamació d'aquesta qüestió és duta a terme al Consell de Castella, que a les seves resolucions del 1775 i 1785, ratifica la suspensió de l'establiment concedit el 1752, és a dir que resol en contra dels interessos de la Sénia.

Juan Bautista Lostau<sup>9</sup>, en el Consell de Castella, defensa els interessos del seu complex industrial i s'oposa que estiguin en funcionament les sèquies obertes per la Sénia el 1748 i que aquesta pugui ampliar la seva zona de regadiu. Els de la Sénia argumenten que les noves canalitzacions no el perjudicaran i que hi haurà aigua suficient per a les seves instal·lacions i es queixen de les ampliacions que aquest particular ha fet. Esmenten que el molí fariner va passar de dos a quatre moles, que es construeix una fàbrica de paper<sup>10</sup> i un martinet i que també augmenta la zona d'horta. El 1755 consta que Lostau demana que no se li augmenti el cens de 112,5 sous que pagava: "[...] por el establecimiento del terreno del directo real dominio, aunque aumentase la Fabricas, e inventos que alli tenia, ni necesita de nueva licencia, para la extensión de Fabricas, y sus oficinas, labranza y cultivo de las tierras [...]". La documentació

---

*"Al plet queda patent que els síndics de la Sénia reclamaven com a principal motivació de l'ampliació de les sèquies disposar d'aigua per al poble: "[...] que la situación de la villa del Rio dista un quarto de legua [...]. A esta Circunstancia se añade la de no haver en aquella Villa, ni en sus inmediaciones, Pozo alguno, no otra Agua que la del Rio [...]."*

---

també esmenta que la fàbrica de paper tenia una producció de 2.000 resmes de paper<sup>11</sup> anuals.

A la població de la Sénia, el plet contra Lostau i contra Ulldecona li va comportar importants despeses. Així, l'any 1793, el jutge de la Reial Audiència d'Aragó confirma les despeses efectuades<sup>12</sup> en concepte del plet de l'aigua i de la construcció de la nòria i la sèquia fins a la Plaça Major. Aquestes dos infraestructures hidràuliques permetran portar aigua de boca fins a l'extrem est de la Sénia.

La sentència de 1786 també es força interessant perquè esmenta els diferents molins que hi havia al riu de la Sénia: el molí l'Abat, el molí nou o de Sant Pere, els molins de Malany i Malanyo<sup>13</sup>, el molí de Monfort o molí de Rossell<sup>14</sup> i el molí de la Sénia: "[...] junto al Molino de la Cenia situado en una parte del Rio en el principado de Cataluña, y junto tambien al Molino de Montfort que se halla a la otra parte en el Reyno de Valencia [...]"; el molí de la Monserrada, el molí Enguot, el molí de l'Hospital o Reials fàbriques de Sant Josep o molins de Marcos de Pontons. Després d'aquest molí, s'esmenta el molí d'Entaig, que estava en runes, el molí de Canet o de Capero i el molí de la Roca<sup>15</sup>. Continua amb el molí Castell i esmenta que al costat d'aquest molí encara queden restes de la sèquia que va voler construir la població de Vinaròs. En

la sèquia d'Ulldecona situa el molí de la Somereta, classificat com a arruïnat, el molí del Pas, el molí de l'Arbolí, el molí "La Millares o Tejerias" i el molí de l'Olibar. En aquest molí, l'aigua del riu es dividia

---

*"A la població de la Sénia, el plet contra Lostau i contra Ulldecona li va comportar importants despeses. Així, l'any 1793, el jutge de la Reial Audiència d'Aragó confirma les despeses efectuades en concepte del plet de l'aigua i de la construcció de la nòria i la sèquia fins a la Plaça Major."*

---

9 Aquest era un comerciant de Vinaròs d'origen francès. No sabem amb exactitud en quin moment va adquirir el molí Hospital. El que sí que sabem és que a meitat del segle XVIII, el propietari d'aquest complex fou Joseph Aznar, que era ardiaca de la catedral de Tortosa.

10 Es fa referència que ja existia un batà.

11 Aquest molí paperer produïa paper de fumar que, igual que d'altres fabricants del País Valencià, exportava a Amèrica.

12 Aquestes ascendien a 858 lliures, 6 sous i 1 diner.

13 Es diu que aquests molins eren inservibles.

14 D'aquest diu que estava format per un batà i un tint i tenia horta.

15 En aquest hi havia un pont fet de maçoneria de dos arcades.



per a l'ús d'aquest molí i l'horta d'Ulldecona. A continuació hi havia el molí de Noguera, el molí de les Canals i el molí de les "Caisetes". Al costat d'aquest molí esmenta que hi havia dos portes

canalitzacions a partir de la segona meitat del s. XVIII per ampliar el seu regadiu i portar aigua de boca a la seva població. L'esforç econòmic dut a terme per la població fou important, perquè es

---

*"[...] la Sénia va haver de defensar l'obertura de noves canalitzacions a partir de la segona meitat del s. XVIII per ampliar el seu regadiu i portar aigua de boca a la seva població. L'esforç econòmic dut a terme per la població fou important, perquè es va haver d'enfrontar als interessos d'un fabricant de paper i al de les altres poblacions riberenques, com per exemple Ulldecona."*

---

de pedra que s'utilitzaven per a dividir les aigües entre Alcanar i els molins del Horts i d'en Tarrago. Es fa referència al fet que Alcanar solia agafar tota l'aigua i que els dos últims molins esmentats no disposaven de prou aigua a menys que el riu de la Sénia en portés molta. També fa referència a una sèrie de fonts del riu Sénia: el Salt de Fredes, Cap d'Aigües, la font dels Noguers, la font d'en Vidal, la font "de la Cueva", les fonts "Carruscas", la font del "Taulatir", "La Guitona", la font del Grevolé, la font de Sant Pere, que naix: "a la orilla d'una Balsa o dentro de ella". I esmenta diferents ponts: el pont del Mangraner, que és on s'ajunten les aigües d'aquest curs fluvial i el riu comença a anomenar-se de la Sénia i el pont de Malany, prop d'aquí situa la peixera<sup>16</sup> que parteix l'aigua entre la Sénia i la població de Rossell. En aquest lloc l'aigua arriba "por una caba, o especie de Mina a la parte del Reyno de Valencia hecha en una peña, que forma un recodo y la Mina tendra de largo unos treinta pasos [...]". Aquest partidor està situat a la partida de "la Mallada dels Bacons", segons informe d'Antonio Vidal, que era el segon regidor de la població de la Sénia en aquell moment. També es diu que en aquest lloc el riu és molt estret i que abans d'aquest partidor sortia una sèquia que regava l'horta de la Sénia. El document també fa altres referències topogràfiques.

### UNA BREU VALORACIÓ FINAL

La documentació treballada<sup>17</sup> ha estat molt interessant, però necessita de més temps i de més documentació complementària. Si valorem la documentació analitzada podem dir que la Sénia va haver de defensar l'obertura de noves

va haver d'enfrontar als interessos d'un fabricant de paper i al de les altres poblacions riberenques, com per exemple Ulldecona.

Finalment, voldria dir que l'estudi de part d'aquesta documentació va ser el motiu que va fer que alguns dels membres del Centre d'Estudis Seniencs comencessin a treballar sobre la localització i l'inventari dels molins del riu de la Sénia i la seva xarxa hidràulica i sobre la importància del riu de la Sénia com a dinamitzador econòmic i factor de desenvolupament industrial.

### Bibliografia

- ADELL, J. et alii (2000). *El riu de la Sénia. Un apropament natural*. La Sénia: Centre Excursionista Refalgarí.
- ALMUNI, V. [coord.]. *El riu de la Sénia, factor de desenvolupament industrial* (Inèdit).
- ALMUNI, V.; JORNET, L. (2005). "El camí de l'aigua a la Sénia. De la Nòria a la Bassa", dins *Lo Senienc. Memòria, Natura i Llengua*. (núm. 2). La Sénia: Centre d'Estudis Seniencs.
- ARASA, J.; FORCADELL, T.; MICHAVILA, I. (2000). "Els litigis per l'ús de l'aigua. El sistema hidràulic del riu de la Sénia" dins GLICK, T. F.; GUINOT, E.; MARTÍNEZ, LI. P. [ed.] GLICK, T. F.; GUINOT, E.; MARTÍNEZ, LI. P. [ed.] (2000). *Els molins hidràulics valencians. Tecnologia, història i context social*. València: Institució Alfons el Magnànim; Diputació de València.
- MICHAVILA, I.; ARASA, J.; FORCADELL, T. (1995). "Un estudi de l'activitat econòmica del molí Hospital en època contemporània" dins de 4as. Jornadas de Historia, Arte y Tradiciones Populares del Maestrazgo; boletín n. 49-50; Edita: Centro de Estudios del Maestrazgo.
- VIDAL, R. (1997). *Molinos harineros y papeleros en el riu Sénia, y sus personajes. La Sénia*. La Sénia: Víctor Taller Gràfic.

<sup>16</sup> Aquesta és coneguda pel nom del Partidor.

<sup>17</sup> En aquest article s'ha respectat la grafia dels topònims tal com apareixen en el documents originals.